

Ίόνιο Πανεπιστήμιο
20.3.07

ΠΑΝΘΡΗΣΚΕΙΑΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ὑπό Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας
Ἀναστασίου

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Ἐπιτίμου Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνος εἶχαν διατυπωθεῖ πολλές προβλέψεις ὅτι ἡ θρησκεία σύντομα θά ἔσβηνε στήν Εὐρώπη. Στό ξεκίνημα ὁμως τοῦ 21ου αἰῶνος, παράλληλα μέ τήν ἐκκοσμίκευση καί τή θρησκευτική ἀδιαφορία, παρατηρεῖται σέ παγκόσμια κλίμακα μιά ἀναζωπύρωση τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τό Ὑπερβατικό, γιά τό Θεῖο. Μιά μεταφυσική ἀναζήτηση μέ μεγάλη ρευστότητα. Ὅρισμένοι ζητοῦν νά τήν ἱκανοποιήσουν μέ θρησκευτικές ἀντιλήψεις ἰνδικῆς προελεύσεως (ἰνδουϊστικές ἢ βουδδιστικές σχολές κ.λπ.). Ἔτσι, συχνά προσφέρονται στό ἀνυποψίαστο κοινό μεταλλαγμένα προϊόντα διαφόρων θρησκευτικῶν θεωριῶν ποικίλης προελεύσεως, πού προτείνουν μιά ἀόριστη πνευματικότητα ἡ ὁποία τελικά ὀδηγεῖ σέ ἓνα ἀπροσδιόριστο κενό.

Σέ μεγαλύτερο ὁμως βαθμό, τό κοινό τῆς Εὐρώπης ἐπηρεάζεται τελευταίως ἀπό περίεργες μεταφυσικές ιδέες. Χαρακτηριστικά τήν ἀποκαλύπτουν τά μπέστ σέλλερ τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας. Γιά τά παιδιά τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἓνας ἀπό τούς πιό ἀγαπημένους ἥρωες ἦταν ὁ Oliver Twist τοῦ Dickens. Στίς ἀρχές τοῦ 21^{ου} αἰῶνος, τή θέση του ἔχει πάρει ὁ Χάρυ Πότερ τῆς G.K. Rowling. Στήν ἱστορία τοῦ Oliver Twist, τό Καλό καί τό Κακό προσδιορίζονται σέ μεγάλο βαθμό μέ κοινωνικούς ὅρους. Στίς περιπέτειες τοῦ Χάρυ Πότερ, αὐτά ἀνήκουν στή σφαίρα τῆς μεταφυσικῆς καί ἐκπορεύονται ἀπό τή μοίρα. Στήν πρώτη περίπτωση, ἡ τραγικότητα τῆς ζωῆς μεταμορφώνεται μέ τήν παρέμβαση ἑνός εὐγενοῦς διανοουμένου. Ἀντίθετα, ὁ ἥρωας τῶν σημερινῶν παιδιῶν βρῖσκει καταφύγιο στόν σκοτεινό κόσμο τῆς φαντασίας, διότι τό ὄρατό περιβάλλον τοῦ εἶναι ἐχθρικό. Τό μαγικό ραβδί στό χέρι του ἀλλάζει τήν εἰκόνα τοῦ κόσμου. Πρόθεσή του εἶναι νά ὀρίσει τό περιβάλλον του χρησιμοποιώντας μεταφυσικές ἀόρατες δυνάμεις τοῦ σύμπαντος.

Ἡ ἐκπληκτικὴ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου στό εὐρὺ ἀναγνωστικὸ κοινὸ σέ πάρα πολλές χῶρες φανερῶνει τὴν ἰδιαίτερη γοητεία πού ἀσκεῖ σήμερα ἡ φυγή στό φανταστικόν, σέ κόσμους μαγικούς, Συγχρόνως ὅμως φανερῶνει τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ μιὰ περιοχὴ, πού ὑπερβαίνει τὴν κλασικὴ λογικὴ στήν ὁποία στηρίχθηκε ὁ Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός, δίνοντας ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στή κριτικὴ λειτουργία τοῦ ὀρθοῦ λόγου σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα.

Τὰ θρησκευτικὰ ἐνδιαφέροντα καί οἱ κοινότητες πού τὰ ἐκπροσωποῦν ἐξακολουθοῦν νά διαδραματίζουν σοβαρὸ ρόλο στή σύγχρονη Εὐρώπη, ἡ ὁποία παρουσιάζει σήμερα μιὰ γενικότερη πολυμορφία. Ὅπως ἐπισήμανε ὁ Γιώργος Θεοδοκάς στό βιβλίο του *Ἐλεύθερο πνεῦμα*, “Ἡ Εὐρώπη εἶναι ἓνα σύμπλεγμα ἀπὸ ἄπειρες ἀντιθέσεις. Διαφορετικὲς καί πολὺ συχνὰ ἀντίθετες ψυχικὲς διαθέσεις γεννιοῦνται στὸν Βορρᾶ καί τὴ Μεσημβρία, στή Δύση καί τὴν Ἀνατολή. ... Τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα προϋποθέτει τὴν κατανόηση τῆς ἁρμονίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συνόλου. ... Ἡ μεγάλη ἀξία αὐτοῦ τοῦ συνόλου εἶναι ὅτι κατόρθωσε νά ἐνώσει σέ μιὰ ἀνώτερη σύνθεση τίς ἀντιθέσεις πού τὸ ἀποτελοῦν”ⁱ. Οἱ ἀντιθέσεις στήν Εὐρώπη συνυφαίνονται μέ τίς μεταφυσικὲς πεποιθήσεις τῶν πολιτῶν της, τίς ἀρχές καί παραδόσεις πού ἔχουν οἱ διάφορες θρησκευτικὲς κοινότητες.

Α'

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑ

1. Κατὰ πλειοψηφία, οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι, ὡς γνωστόν, χριστιανοί. Εἶναι ὅμως ἀπὸ αἰῶνες διηρημένοι σέ διάφορες Ἐκκλησίες καί Ὁμολογίες. Ὑπενθυμίζω λιτὰ ὅτι ξεχωρίζουν τρία σύνολα: Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, πού ἀποτελοῦν τὸ πιὸ συσπειρωμένο συγκρότημα· οἱ Ὁρθόδοξοι, ὀργανωμένοι σέ Αὐτοκέφαλες τοπικὲς Ἐκκλησίες· καί οἱ Διαμαρτυρόμενοι, διαφοροποιημένοι σέ μεγαλύτερες ἢ μικρότερες ὁμάδες. Ὅλες οἱ χριστιανικὲς κοινότητες διακρίνονται γιὰ μιὰ ἐντονη ἱστορικὴ αὐτοσυνειδησία.

Ὁ βασικὸς ὅρος στίς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες γιὰ τὴ θρησκεία εἶναι *religion* (*Religion, religione*). Σύμφωνα μέ τὴν πιθανότερη ὑπόθεση, ἡ λέξη δηλώνει ἀφ’ ἑνός τὸν δεσμό μέ τὸ Θεῖο καί ἀφ’ ἑτέρου τὸν δεσμό ὁ ὁποῖος ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους πού συμμερίζονται κοινὲς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις. Ὁ ὅρος ὑπαινίσσεται ταυτόχρονα διαχωρισμὸ ἀπὸ κάτι ἄλλο καί ἐνότητα τῶν μελῶν μιᾶς συγκεκριμένης κοινότητοςⁱⁱ.

Τὸ δεύτερο χαρακτηριστικόν, ἡ ὀργανωμένη κοινότητα ἐπὶ τῇ βάσει θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων, θά ἔλεγα, ἡ ὀριζόντια διάσταση, εἶναι

προφανής. Η κάθετη όμως διάσταση, ή σχέση με τόν Θεό, ή πίστη, παρουσιάζεται συνήθως εξασθενημένη. Όσο και αν όρισμένοι άνεπίγνωστα τά συγχέουν, τυπική όμολογιακή ταυτότητα και αυθεντική πίστη δέν ταυτίζονται. Πολλοί δηλώνουν Καθολικοί, Όρθόδοξοι, Λουθηρανοί κ.τ.λ., ένω συγχρόνως προσθέτουν ότι δέν πιστεύουν σέ Θεό· π.χ. επίσημη στατιστική στή Σουηδία αναγράφει ότι οί χριστιανοί άποτελοῦν τό 91%ⁱⁱⁱ, ένω παλαιότερη έρευνα, τοῦ 1990, ύπολογίζει τό ποσοστό όσων πιστεύουν σέ Θεό στό 45%^{iv}. Βεβαίως, οί στατιστικές γύρω από θρησκευτικά θέματα είναι πολύ σχετικές.

2. Αναμφισβήτητο πάντως παραμένει τό γεγονός ότι ή χριστιανική πίστη σέ πολλές έκ παραδόσεως χριστιανικές κοινωνίες έχει διαβρωθει από τήν αντιθρησκευτική προπαγάνδα και γενικά τήν έκκοσμίκευση πού έφερε ή Νεωτερικότητα. Σύμφωνα μέ στατιστική τοῦ 1990, σέ 15 χῶρες τῆς Εὐρώπης κατά μέσον όρο τό 70% δηλώνουν ότι πιστεύουν στον Θεό, αλλά μόνο τό 61% ότι πιστεύουν σέ ψυχή, τό 43% σέ ζωή μετά θάνατο, τό 33% σέ ανάσταση τῶν νεκρῶν, ένω τό 40% δέν εκκλησιάζονται ποτέ^v. Χῶρες πού υπέστησαν τή συστηματική άθειστική εκπαίδευση στό παλαιό ανατολικό μπλόκ εμφανίζουν μεγαλύτερη κάμψη πίστεως. Π.χ. στήν Τσεχία, μόνο τό 33% αυτοπροσδιορίζονται χριστιανοί^{vi}, ένω στήν Ανατ. Γερμανία τό ποσοστό είναι ακόμη μικρότερο.

Η έκκοσμίκευση στήν Εὐρώπη (σεκουλαρισμός, secularization) δέν είναι όμοιογενής. Εὐκολα διακρίνονται τρεῖς μορφές: α) Η άπλή θρησκευτική άδιαφορία. β) Η αντίπαθεια και αντίθεση προς τή χριστιανική πίστη. γ) Ο μαχητικός σεκουλαρισμός, πού ζητεῖ νά επιβάλει τίς άπόψεις του, νά έξοβελίσει τή θρησκεία από τήν κοινωνική ζωή, νά τήν περιορίσει σέ ιδιωτική υπόθεση. Μέ άλλα επιχειρήματα ζητεῖ νά προωθήσει τό παλαιό σοβιετικό πρότυπο για τόν περιορισμό τῆς θρησκείας^{vii}. Στή γνωστή διαδικασία τῆς συντάξεως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συντάγματος, οί φονταμεταλιστές τῆς laïcité είχαν άποφασιστική έπιρροή.

3. Στίς αρχές τοῦ 21^{ου} αἰῶνος, μέ έντυπωσιακότερο τρόπο πρόβαλε στήν Εὐρώπη ή δυναμική τοῦ Ισλάμ. Η παρουσία του βέβαια δέν είναι κάτι νέο στήν ήπειρό μας. Ιστορικά έχουν υπάρξει διάφορες φάσεις: συγκρούσεως μέ τόν Χριστιανισμό, άνοχῆς, συνυπάρξεως. Μουσουλμανικές κοινότητες υπάρχουν από αἰῶνες όχι μόνο στα Βαλκάνια αλλά και στή Δυτ. Εὐρώπη. Ο μεγαλύτερος αριθμός τους στήν εποχή μας προέρχεται από μετανάστες, συνήθως παλαιῶν εὐρωπαϊκῶν άποικιῶν. Υπολογίζονται σέ

περίπου 4 εκατομμύρια στη Γαλλία, 2.5 στη Γερμανία, 2 στη Μ. Βρετανία, μισό εκατομμύριο στην Ολλανδία και άλλο τόσο στην Ιταλία, 300 χιλιάδες στο Βέλγιο, κ.λπ.^{viii}

Τόν τελευταίο καιρό, ιδίως μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, βλέπουμε νά διαμορφώνονται δύο ροπές. Αφ' ενός μέν, στίς τάξεις νεαρών μουσουλμάνων, μιά στροφή στό άκραιο μαχητικό Ισλάμ (ραντικαλισμός), καί σύμπραξη μέ ισλαμιστές άλλων ήπειρών σέ τρομοκρατικές ενέργειες, όπως στό Λονδίνο καί τή Μαδρίτη· αφ' έτέρου δέ σέ πολλές δυτικές κοινωνίες ή ισλαμοφοβία. Μιά έρευνα από τό «Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο γιά τή ξενοφοβία καί τόν ρατσισμό», πού είναι συμβουλευτικό όργανο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, έδειξε ότι ή ισλαμοφοβία στην Ευρώπη δυναμώνει. Ο αριθμός όσων διάκεινται άρνητικά στους μουσουλμάνους παρουσίασε αύξηση κατά 60% σέ ένα χρόνο^{ix}. Ευτυχώς, δέν λείπουν καί παραδείγματα ειρηνικής συνυπάρξεως μουσουλμάνων καί χριστιανών, όπως στην Αλβανία καί στην Ελλάδα. Έλπίζουμε νά μήν αποδειχθούν εύθραυστα.

Η Ευρώπη βεβαίως, μετέχοντας στά ανά την ύφήλιο δρώμενα, φαίνεται άποφασισμένη νά αντιδράσει δυναμικά. Τό κύριο όμως μέλημα γιά τούς Ευρωπαίους δέν είναι έπλωσ ή καταπολέμηση τής ισλαμικής τρομοκρατίας. Όπως καί άλλοτε μου δόθηκε ή ευκαιρία νά έπισημάνω, τό κρίσιμο σημείο γιά την ήπειρό μας σήμερα είναι ότι τό Ισλάμ εισέρχεται σέ μία Ευρώπη στην όποία ή χριστιανική συνείδηση καί ζωή είναι διαβρωμένες από την άδιαφορία καί την έκκοσμίκευση. Μέ λαούς πού λέγονται μέν χριστιανικοί, αλλά δέν έμπνέονται από τίς χριστιανικές αξίες, δέν ζούν τή χριστιανική πίστη. Αυτό τό έλλειμμα πίστεως, μέ τά πολυποίκιλα κενά πού αφήνει, μπορεί νά στοιχίσει πολλαπλά στην νέα συνύπαρξη, διευκολύνοντας ευρύτερη έπιρροή του Ισλάμ. Ένα θρησκευμα μέ πίστη καί ένθουσιασμό διαθέτει σφρίγος έπιδράσεως, πράγμα τό όποιο στερείται μία χαλαρή θρησκευτική κοινωνία πού στηρίζει την ισχύ της πρωτίστως στον τεχνολογικό έξοπλισμό.

Τό πιο σημαντικό λοιπόν γιά την πνευματική αντίσταση καί δημιουργικότητα τής Ευρώπης είναι νά ξαναβρεϊ την καρδιά της, τή ζωντανή χριστιανική πίστη. Σ' αυτό τό σημείο, ή ευθύνη τής Όρθοδοξίας είναι μεγάλη καί ή συμβολή της όφείλει νά είναι ουσιαστική.

Β'

Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

1. *Σχέσεις μεταξύ τῶν Ὁρθόδοξων.* Δογματικά, οἱ Ὁρθόδοξοι τονίζουμε ὅτι ἀνήκουμε «εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν», ὅτι εἴμαστε αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία. Ἀσφαλῶς, ἡ εὐχαριστιακὴ μας συνείδηση καὶ ἡ ἐπισκοπικὴ ἀποστολικὴ διαδοχὴ καὶ δομὴ ἐξασφαλίζουν τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι κάθε τόσο ἐμφανίζονται ζητήματα πού τὴν πληγώνουν. Κατὰ καιροὺς ἡ κατάσταση ἐπιδεινώνεται, ὄχι λόγω διαφορετικῶν θεολογικῶν τοποθετήσεων ἀλλὰ ἔνεκα ἄλλων, μὴ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν αἰτίων.

Ἀρκετές Ὁρθόδοξες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες ἔζησαν σὲ περιβάλλον ὁμοιογενές, ἀποτελώντας τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῆς χώρας (π.χ. Ἑλλάδα, Ρουμανία, Σερβία). Ἐξαίρεση σ' αὐτό ἀπετέλεσε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως –τὸ ὁποῖο, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα, ζεῖ καὶ ἀκτινοβολεῖ τὴν Ὁρθοδοξία σὲ περιβάλλον ἀλλόθρησκο. Μὲ τίς τελευταῖες ἐξελίξεις, διάφορες Ὁρθόδοξες ὁμάδες, συνήθως μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ἔχουν μετακινηθεῖ σὲ εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἔτσι, σήμερα πολυάριθμες Ὁρθόδοξες ἐνορίες μοιάζουν μὲ νησίδες στό ἀρχιπέλαγος τῆς Εὐρώπης.

Στὶς συνθήκες αὐτές διαμορφώνονται διάφορες τάσεις: Ἡ μία τείνει πρὸς τὴν πλήρη προσαρμογὴ ἢ καὶ τὴν ἀφομοίωση μὲ τὴν νοοτροπία τῆς πλειοψηφίας. Ἡ ἄλλη τείνει στὴ δημιουργία γκέττο, γιὰ νὰ περισωθεῖ ἡ Ὁρθόδοξη ταυτότητα. Ἔχουμε εὐτυχῶς καὶ περιπτώσεις, π.χ. στὴ Γαλλία, ὅπου ἔχει ἀποφευχθεῖ τόσο τὸ γκέττο ὅσο καὶ ἡ ἀφομοίωση.

Καθὼς ἡ Εὐρώπη ἐξελίσσεται πολιτικά, διακρίνονται δύο ιδιαίτερες περιοχές: Ἡ Ἐνωμένη Εὐρώπη, ἀφενός, καὶ ἀφετέρου, οἱ χῶρες πού ἀκόμη βρίσκονται ἐκτός, μὲ κύρια πολιτικὴ ὄντοτητα τὴ Ρωσία. Ἡ Ὁρθοδοξία μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει πνευματικὴ γέφυρα πού νὰ συνδέει ὀλόκληρη τὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο, ἀξιοποιώντας τὸν πλοῦτο τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ πού δημιουργήθηκε τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή. Ἡ Ὁρθοδοξία ὀφείλει νὰ συμβάλει στὴν προσπάθεια συνδιαλλαγῆς, στὴν ἀρμονικὴ συμβίωση ἢ ὁποία βασιζέται στὸν σεβασμὸ τῶν ἰδιαιτέρων παραδόσεων, σὲ μιά ἐνότητα πού στηρίζεται στὴ *συμφιλιωμένη διαφορετικότητα*. Βεβαίως, σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια δὲν εἴμαστε μόνοι μας. Ὅλες οἱ χριστιανικὲς Ἐκκλησίες τῆς Εὐρώπης ὑπογραμμίζουν αὐτὸ τὸ χρέος.

Συγχρόνως, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουμε νὰ ἔχουμε τὸ θάρρος γιὰ μιά σοβαρὴ *αὐτοκριτικὴ*. Ἡ διαφορὰ μεταξύ θεωρίας καὶ πράξεως, τὴν ὁποία παρουσιάζουμε, εἶναι ἐνίοτε θεαματικὴ. Ὑπάρχουν πολλές ἀσυνέπειες καὶ τραυματικὲς καταστάσεις πού ζητοῦν διορθωτικὲς κινήσεις. Π.χ., ἡ ὀρθή

κατανόηση τῶν σχέσεων Ἐθνους καί Ὁρθοδοξίας, τά ὅποια πολλές Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες ταυτίζουν. Διάφορα ἐπίσης φολκλορικά στοιχεῖα ἀλλοιώνουν τήν καθαρότητα τῶν παραδόσεων καί τῆς λατρευτικῆς μας ζωῆς – τόσο, πού συχνά νά βλέπουμε μιά «Ὁρθοδοξία μπαρόκ».

Ἕνα ἄλλο λεπτό θέμα εἶναι ἡ ἐρμηνεία καί ἐφαρμογή τῶν Ἱερῶν Κανόνων στή σύγχρονη ζωή. Ὁρισμένοι τούς ἐπικαλοῦνται ὅπως οἱ Ἑβραῖοι τό Ταλμούδ. Οἱ Κανόνες ὁμως δείχνουν κατεύθυνση σκέψεως καί συμπεριφορᾶς. Εἶναι ποιμαντικά μέτρα-φάρμακα, πού σκοπό ἔχουν τή θεραπεία καί τήν ὀρθή καθοδήγηση τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Ἡ δόση ἐντούτοις καί ἡ τελική χρήση τῶν φαρμάκων ἐπαφίεται στόν ἰατρό, τελικά σέ ἕνα ὑπεύθυνο στήν Ἐκκλησία πρόσωπο, στόν Ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος εἶναι «εἰς τύπον καί τόπον Χριστοῦ». Ὑπάρχουν Κανόνες πού ἤδη στήν πράξη ἔχουν τεθεῖ ἀπό τήν ἐκκλησιαστική συνείδηση σέ ἀχρηστία· π.χ. ἕνας Κανών, ἀπαγορεύει μέ ποινές τό νά συμφάγει Ὁρθόδοξος κληρικός μέ Ρωμαιοκαθολικό.... [«Μεθ' οἰουδήποτε τῶν ἑτεροδόξων ἢ συνεστιασῖς γέγονε, μετανοία ἀξιολόγῳ ὁ συνεστιασθεῖς τοῦ ἐγκλήματος ἀπολέλυται», μέ ποινή ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως, «ἐν δυσίν ἢ τρισί τεσσαρακοσταῖς»]. Ἄλλος Κανών γράφει: «ὅτι οὐ δεῖ ὁδοιπορεῖν ἄνευ ἀνάγκης ἢ βίας ἐν Κυριακῇ»^{xi}.

Συχνά ἡ προσοχή πολλῶν ἀποσπᾶται σέ ἐπί μέρους καί παραθεωροῦνται τά βαρύτερα τοῦ νόμου: «ἡ κρίσις καί τό ἔλεος». Εὐκόλα ὑμνοῦμε τή χριστιανική ἀγάπη, ἀλλά τήν περιορίζουμε στόν ἑαυτό μας, τό πολύ-πολύ, στούς δικούς μας, ἀδιαφορώντας γιά τόν ἄλλο, τόν ξένο, τόν διαφορετικό. Ἐκθειάζουμε τή λιτότητα καί τήν ταπείνωση, ἐνῶ κινούμεθα στούς ρυθμούς τῆς ἀνέσεως, τῆς χλιδῆς καί τῆς ἀλαζονείας. «Τί δέ μέ καλεῖτε, Κύριε, Κύριε,», θά μᾶς ἔλεγε καί σήμερα ὁ Χριστός, «καί οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω» (Λουκ. 6:46).

2. Οἱ σχέσεις μας μέ τούς ἄλλους χριστιανούς ἔχουν περάσει ἀπό διάφορες φάσεις. Σήμερα, διακρίνονται δύο τοποθετήσεις: Τήν πρώτη ἐκπροσωπεῖ μία νοοτροπία κλειστή, καχυποψίας γιά τούς ἄλλους, ἡ ὅποια συχνά ἀνατρέχει στό παρελθόν μέ ἀρνητικά ἰδεολογήματα καί ἐπισημαίνει τούς κινδύνους ἀπό τίς ἐπαφές μέ τίς ἄλλες χριστιανικές ὁμολογίες. Τή δεύτερη ἐκφράζουν ὅσοι πιστεύουν στήν προσέγγιση καί συνεργασία τῶν χριστιανῶν. Συνήθως οἱ πρῶτοι θέτουν τό ἐρώτημα: Καί τί ἔχουμε νά πάρουμε ἀπό τή Δύση; Οἱ δεύτεροι τονίζουν ὅτι ἡ ὀρθή τοποθέτηση εἶναι: Τί μπορούμε ἐμεῖς νά προσφέρουμε; Καί ἀσφαλῶς, πολλά ἔχουμε νά μοιρασθοῦμε ἀπό κοινῶν. Κάτι αὐτονόητο, πού ὁμως εὐκόλα παραθεωροῦν

άρκετοί Ὀρθόδοξοι, εἶναι ὅτι οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι δέν ἐπέλεξαν, μέ διάθεση νά προσχωρήσουν σέ αἵρεση, τή χριστιανική ὁμολογία στήν ὁποία σήμερα ἀνήκουν, ἀλλά γεννήθηκαν σέ χώρα στήν ὁποία ἐπί αἰῶνες ἡ ὁμολογία αὐτή ἐπικρατεῖ. Π.χ. ὁ Νορβηγός στή Λουθηρανὴ Ἐκκλησία, ὁ Σκωτσέζος στήν Πρεσβυτεριανή. Πῶς τούς κρίνουμε διότι δέν εἶναι Ὀρθόδοξοι;

Οἱ ὑπερσυντηρητικοί ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ ἐπαφές μας μέ τούς ἑτεροδόξους ἀπειλοῦν νά ἀλλοτριώσουν τό Ὀρθόδοξο φρόνημα καί ἤθος καί ὅτι ἡ συμμετοχή μας στήν οἰκουμενική κίνηση – τήν ὁποία ἄκριτα χαρακτηρίζουν ὡς «παναίρεση» – εἶναι προδοσία τῆς Ὀρθοδοξίας. Δέν δυσκολεύονται μάλιστα νά βάλουν στούς ἀντιφρονοῦντες ἐτικέτες, ὅπως «αἰρετικοί», «οἰκουμενιστές» (ἄγνωστη λέξη στό ἑλληνικό λεξιλόγιο, πού γνωρίζει ἀπό αἰῶνες μόνο τό «οἰκουμένη», «οἰκουμενικός»). Πολλοί ὅμως πιστεύουμε ὅτι εἶναι χρέος μας νά συμμετέχουμε στούς κοινούς προβληματισμούς προσφέροντας τήν Ὀρθόδοξη μαρτυρία^{xii}. Τή γραμμὴ αὐτὴ ἔχουν υἱοθετήσει ἀπό ἐτῶν οἱ Σύνοδοι τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Ὑπενθυμίζω καί τίς πρόσφατες διακηρύξεις στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ. Βαρθολομαῖο καί τόν Πάπα κ. Βενέδικτο ΙΣΤ.^{xiii}.

Τό βασικό ἐρώτημα εἶναι, ποιός τελικά ἀποφασίζει στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γιά τό ἐκάστοτε πρακτέο καί γιά τό τί εἶναι αἰρετικό; Ὁ Ἄλφα ἢ ὁ Βῆτα εὐσεβῆς μοναχός ἢ κληρικός; Διότι τάχα αὐτός αὐτεπάγγελτα «ἐκπροσωπεῖ» τόν λαό, χωρίς μάλιστα νά τόν ρωτᾷ; Μήπως ἔτσι κινδυνεύουμε νά διολισθήσουμε σέ ἓνα τύπο «πρεσβυτεριανῆς Ὀρθοδοξίας»; Ἀλλά ἓνα τέτοιο εἶδος δέν τό γνωρίζει ἡ Ὀρθόδοξη παράδοση. Ἡ Σύνοδος τῶν Ἐπισκόπων ἔχει τήν εὐθύνη νά λαμβάνει ἀποφάσεις στά κρίσιμα θέματα καί νά καθορίζει τήν ἐκάστοτε Ὀρθόδοξη στάση.

Προφανῶς, ὑπάρχουν πολλά προβλήματα θεολογικά, ἐκκλησιολογικά, πρακτικά, τὰ ὁποία χωρίζουν τούς χριστιανούς τῆς Εὐρώπης. Θά χρειασθεῖ ἀσφαλῶς ὑπεύθυνη καί συστηματική συζήτηση ἐπί διαφόρων θεμάτων. Κανείς δέ ἀπό ὅσους μετέχουμε στίς διαχριστιανικές σχέσεις δέν εἶναι διατεθειμένος νά ἀρνηθεῖ τήν Ὀρθόδοξη ταυτότητά του ἢ νά κάνει συμβιβασμούς στήν πίστη του προδίδοντας τήν Ὀρθόδοξη παράδοση. Ἄλλωστε, ἡ οὐσιαστική συμβολή μας δέν εἶναι ὁ συμβιβασμός ἢ ἡ σιωπή, ἀλλά ἡ σοβαρὴ κριτικὴ σκέψη, ἡ προσφορά τοῦ θησαυροῦ τῆς Ὀρθόδοξης παραδόσεως καί θεολογίας πού συνδέει ὀργανικά τό σήμερα μέ τήν ἀποστολικὴ ἐποχή.

Γενικά, πάντως, θά ἦταν τραγικό, ἐνῶ οἱ πολιτικές, ἐπιστημονικές, πολιτιστικές, οικονομικές δυνάμεις προωθοῦν τὴν ἐνότητα τῶν πολιτῶν τῆς Εὐρώπης στηρίζοντας ἔτσι τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς ἡπείρου, οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νά ἐπιχειρήσουν νά ὑψώσουν παραπετάσματα ἀνάμεσά τους. Κάτι χειρότερο: Θά ἦταν σκάνδαλο.

3. Τό πρόβλημα τῶν σχέσεων τῶν χριστιανῶν μέ ἀνθρώπους ἄλλων θρησκειῶν εἶναι πολύ συνθετότερο. Γενικά παρουσιάζει δύο πλευρές. Ἡ πρώτη εἶναι πρακτική: Ἡ ἀναγκαία συμβίωση μέ ἀνθρώπους ἄλλων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση πρόκειται γιὰ ἓνα «διάλογο ζωῆς», ὅπου ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη στάση εἶναι ἡ εἰρηνική συνύπαρξη, ὁ σεβασμός τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ γενικά τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τοῦ ἄλλου. Ἀλλά ἀκόμη, ἡ συνεργασία σέ θέματα κοινωνικῆς ἀρμονίας καὶ προόδου.

Ἡ δευτέρα εἶναι θεωρητική: Ἡ κατανόηση τῶν ἄλλων θρησκειῶν ἀπὸ πλευρᾶς θεολογικῆς. Ὅπως ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου Ἀδάμ, ἔχει παγκόσμιες συνέπειες, τό ἴδιο καὶ ἡ ζωὴ τοῦ μυστικοῦ Σώματός Του, τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει παγκόσμια ἐμβέλεια καὶ ἐνέργεια. Οἱ προσευχές της καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά της ἀγκαλιάζουν τὴν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρη. Ἡ Ἐκκλησία προσφέρει τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὴ δοξολογία της ὑπὲρ τῶν πάντων. Ἐνεργεῖ ὑπὲρ τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἀκτινοβολεῖ τὴ δόξα τοῦ ζῶντος Κυρίου σέ ὅλη τὴ κτίση^{xiv}.

Μία στάση ζωῆς, ἡ ὁποία σέβεται τίς θρησκευτικές ἀρχές καὶ ἀπόψεις τῶν ἄλλων, δέν σημαίνει συγκρητισμό καὶ ἀλλοτρίωση τῆς χριστιανικῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἀντίθετα, ἀπαιτεῖ οὐσιαστικὴ γνώση τῆς πίστεώς μας μαζί μέ μία συνεχῆ βίωσή της ἐν μετανοίᾳ, ταπεινοσύνη καὶ γνησίᾳ ἀγάπῃ. Τό μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὴν πανηγυρικὴ συλλειτουργία στὴ Βηθλεέμ στίς 7 Ἰανουαρίου τοῦ 2000 τόνισε: «Προσβλέπομεν πρὸς τὰς ἄλλας μεγάλας θρησκείας, ἰδίᾳ δέ τὰς μονοθεϊστικάς, τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλάμ, προτιθέμενοι νά οἰκοδομήσωμεν ἔτι πλέον τὰς προϋποθέσεις διαλόγου μετ' αὐτῶν ἐπὶ τῷ τέλει τῆς εἰρηνικῆς συνυπαρξέως ὄλων τῶν λαῶν ... Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπορρίπτει τὴν μισαλοδοξίαν καὶ καταδικάζει τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν, ὅποθενδήποτε ἤθελον ἐκδηλωθῆ τοιαῦτα φαινόμενα»^{xv}. Γενικά, ὑποστηρίζει τὴν ἀρμονικὴ συνύπαρξη τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ μειονοτήτων καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερία συνειδήσεως τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ τοῦ κάθε λαοῦ.

Ιδιαίτερα στίς σχέσεις Χριστιανισμοῦ καί Ἰσλάμ, οἱ Ὁρθόδοξοι ἔχουμε μακραιώνες ἐμπειρίες, οὐσιαστικότερες ἀπό αὐτές τῶν Δυτικῶν. Ἀφενός βαθιά τραυματικές ἀπό τήν πίεσή του, ἀφετέρου ἐμπειρίες εἰρηνικῆς συμβιώσεως. Σήμερα, ἕνα σοβαρό πρόβλημα πού μπορεῖ νά ἀντιμετωπισθεῖ ἀπό κοινού μέ ἀνθρώπους ἄλλων θρησκευμάτων εἶναι ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Τά οικολογικά ζητήματα, τά ὁποῖα βρισκονται πλέον στό κέντρο τοῦ παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος, ἀποτελοῦν εὐρύ πεδίο δημιουργικοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου καί συνεργασίας.

Γενικότερα πιστεύω ὅτι ἡ ἐνδεδειγμένη Ὁρθόδοξη στάση στή σύγχρονη πολυθρησκειακή κοινωνία εἶναι τό μαρτυρικό-ιεραποστολικό φρόνημα. «Καί ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλήμ καί ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρείᾳ καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1:8). «Ἐσχάτου», μέ ὅλες τίς ἔννοιες. Δίνουμε τήν μαρτυρία τῆς πίστεώς μας ὅπου ὁ Θεός ἀνοίγει μιά πόρτα: σέ περιβάλλοντα μή Ὁρθόδοξα, μή χριστιανικά, ἀδιάφορα ἢ ἀθεϊστικά –στήν Εὐρώπη, στήν Ἀφρική, σέ διεθνεῖς ἢ παγκόσμιους ὀργανισμούς. Χωρίς ἀπαίτηση νά γίνουν οἱ θέσεις μας ἀποδεκτές, χωρίς πνεῦμα προσηλυτισμοῦ, χωρίς ὑπεροψία. χωρίς ἀνησυχία ἢ φοβίες. Μέ σεβασμό στήν προσωπική ἐλευθερία τοῦ ἄλλου. Τά ὑπόλοιπα τά κατευθύνει ὁ Θεός. Αὐτή ἡ ἐσωτερική διάθεση μᾶς δίνει τή δυνατότητα νά ἐπικοινωνοῦμε ἀνετα προσφέροντας τήν Ὁρθόδοξη ἐμπειρία πρὸς κάθε κατεύθυνση· καί σ' αὐτούς πού ἔχουν ἄλλες θρησκευτικές ἢ κοσμοθεωριακές πεποιθήσεις. Ὅτι καί νά πιστεύουν ἢ νά μήν πιστεύοπυν, δέν παύουν νά ἔχουν τήν ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τοῦ πλασμένου κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

4. Ἐντονο παρουσιάζεται σήμερα τό ἐνδιαφέρον τῶν πολιτῶν τῆς Εὐρώπης γιά τήν ἀνάπτυξη μιᾶς κοινωνίας δικαιοσύνης καί ἀλληλεγγύης. Στόν κοινωνικό τομέα, οἱ Ὁρθόδοξοι καλούμεθα, σέ συνεργασία μέ ὅλους τοὺς χριστιανούς τῆς Εὐρώπης, νά συμβάλουμε στή στήριξη καί ἐνδυνάμωση τῶν βασικῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν πού διαμόρφωσαν θετικά τόν εὐρωπαϊκό πολιτισμό: Ἀναφέρω ἀπλῶς μερικές: α) Τονισμός τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ὡς θεμέλιο τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. β) Σεβασμός τῆς ἐλευθερίας τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς, φύλου, παιδείας, θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. γ) Σημασία τοῦ γάμου καί τῆς οἰκογένειας. δ) Εὐθύνη τοῦ κάθε πολίτη γιά τήν πρόοδο τοῦ συνόλου.

Παρά τήν πρόοδο καί τίς πολλές ἐξελίξεις τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ὀρισμένα χαρακτηριστικά τοῦ ἀνθρώπου παραμένουν σταθερά στοὺς αἰῶνες: Ἡ πλεονεξία, ἡ βία, ἡ ἀλαζονεία, ἡ ὑποκρισία, ἡ αἴσθηση μοναξιάς

καί κενουῦ. Ποιός θά μεταφέρει παλμό ζωῆς; Χρειάζεται πίστη καί ἐνθουσιασμός γιά τήν πορεία τῆς Εὐρώπης, πίστη στόν ἄνθρωπο καί τό μέλλον του. Κρυστάλλινη πηγὴ αὐτοῦ τοῦ εἶδους πίστεως εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ μεγαλειώδης ὁμως συμβολὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπῆρξε - καί παραμένει εἰς τό διηνεκές - ἡ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης, μέ τό εὖρος, τό βάθος καί τό ὕψος πού δόθηκε στήν ἔννοιά της. Μέσα σ' αὐτήν, ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὁ τονισμός τῆς συγγνώμης. Ἡ δυνατότητα συγχωρήσεως ἐξουδετερώνει ἀντιθέσεις καί πολύμορφες ἔχθρες, γιά νά ὀδηγήσει στήν οὐσιαστική συμφιλίωση ἀτόμων καί λαῶν. Ἡ ἔμπνευση πού προσέφερε ἡ χριστιανικὴ πίστη σέ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους γιά τὴ βίωση τῆς συγχωρητικότητος καί τῆς ἀγάπης εἶναι ἱστορικά ἀναμφισβήτητη. Χωρὶς ἀγάπη, ὁ εὐρωπαϊκός πολιτισμός χάνει τὴν πνοή, τὴ δύναμη καί τὴν ὁμορφιά του. Καί ἡ Ὁρθοδοξία ὀφείλει νά εἶναι μιὰ ἀστείρευτη πηγὴ ἀγάπης.

5. Εἰδικότερα στή σύγχρονη θεολογικὴ ἀναζήτηση, πολὺ σημαντικός εἶναι ὁ θεολογικὸς πλοῦτος τῆς πατερικῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδοξίας. Σέ κρίσιμη καμπὴ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἀντιμετώπιζε κινδύνους, τόσο ἀπὸ τὴ μετωπικὴ συνάντηση μέ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ Φιλοσοφία ὅσο καί ἀπὸ τὴ στατικὴ προσκόλλησι σέ μιὰ ἐξωτερικὴ εὐσέβεια καί τυπολατρία, οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀγωνίσθηκαν ἐναντίον καί τῶν δύο αὐτῶν ἄκρων μέ διορατικὴ σοφία καί μέ ἁγιοπνευματικὸ θάρρος. Πέτυχαν νά προχωρήσουν πέρα ἀπὸ διανοητικὰ διλήμματα σέ νέες τομὲς καί διατυπώσεις πού ἀξιοποιοῦσαν ὅ,τι καλύτερο εἶχε νά προσφέρει στήν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη συναντώντας τό ἀποφασιστικὸ νέο τοῦ Εὐαγγελίου, τό ὁποῖο ἀνοίγε καινουργίους ὀρίζοντες στόν νοῦ, τὴν καρδιά, τὴν ὅλη ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ συνδυασμός τῆς ἐσωτερικῆς δυναμικῆς τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος μέ τὸν ἀέναο προβληματισμό τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀνθρωπότητος γονιμοποιεῖ ἐκ νέου σέ κάθε ἐποχὴ τὴ δημιουργικὴ σκέψη πού ἔχει χαρίσει ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο.

Ἡ πατερικὴ θεολογία παραμένει ζωογόνος πηγὴ γιά τὴ θεολογία τοῦ σήμερα καί τοῦ αὔριο, ἡ ὁποία, ὅπως ὑπογράμμισε ὁ ρουμάνος θεολόγος π. Δημήτριος Στανιλοάε, "πρέπει νά εἶναι ἀνοικτὴ στή συνολικὴ ἱστορικὴ καί κοσμικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει νά εἶναι πνευματικὴ. Πρέπει νά βοηθήσει ὅλους τοὺς χριστιανούς νά ἀποκτήσουν μιὰ νέα πνευματικότητα, ἀνάλογη καί πρὸς τίς παγκόσμιες διαστάσεις τῆς

ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας καί πρὸς τὴν παγκόσμια ἀνθρώπινη κοινότητα^{xvi}.

Ἰδιαίτερα στό λεπτό θέμα τῶν σχέσεων χριστιανικῆς πίστεως καί θετικῶν ἐπιστημῶν, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει ἀποφύγει νά ἐπιζητεῖ νά κηδεμονεύσει τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστημονικῆς προσπαθείας, νά σπεύδει νά λαμβάνει θέση γιὰ κάθε ἐμφανιζόμενο νέο ἐπιστημονικό ἐρώτημα, ὅπως ὑπῆρξαν ἐπιρροεπεῖς ὀρισμένες Ἐκκλησίες στή Δύση. Γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη συνείδηση ἡ ἐλευθερία τῆς ἔρευνας ἀποτελεῖ θεόδοτο δῶρο στὸν ἄνθρωπο. Εὐτυχῶς, στὴν Ἀνατολική παράδοση ἔχει ἀποφευχθεῖ κατὰ τὸ δυνατόν κάθε σύγκρουση μεταξύ ἐπιστήμης καί θεολογίας, λόγω τῆς διπλῆς μεθοδολογίας τῶν Ὁρθόδοξων Πατέρων, ἡ ὁποία θεμελιούται στὴν ὄντολογικὴ διάκριση μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου.

Συγχρόνως ὁμως μέ αὐτὴ τὴν κατάφαση, ἡ χριστιανικὴ σκέψη ἐπισημαίνει: πρῶτον, τοὺς κινδύνους πού κρύβονται πίσω ἀπὸ ὀρισμένα ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα· δεύτερον, τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· καί τρίτον, τὴν ὑπαρξη μιᾶς ἄλλης “γνώσεως”. Ἡ τελευταία δὲν ὑπάγεται ἄμεσα στό ἐπιστημονικό πεδίο, ἀποδεικνύεται ὁμως πολλαπλά ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὀρθὴ ὀριοθέτηση τῆς ἐλευθερίας καί τὴν ἀξιοποίηση τῶν καρπῶν τῆς ἐπιστήμης -μέ τὸν περιορισμό τοῦ ἐγκεντρισμοῦ, μέ τὸν τονισμό τῆς τελικῆς ἐνότητος ἀλήθειας, κάλλους καί ἀγάπης.

Τέλος, ἰδιαίτερη ἀξία στή σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ θρησκευτικὴ ἀναζήτηση, ἔχει, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, ἡ ἔνταση καί τὸ εὖρος τοῦ λειτουργικοῦ βιώματος τῆς Ὁρθοδοξίας, καί τοῦ συχνά συνηρημένου ἀσκητικοῦ ἤθους. Σ’ αὐτό τὸ τελευταῖο θά προσέθετα τὴν ἐπίμονη ἑορταστικὴ ἀναφορὰ στὴν Ἀνάσταση. Ἐνωμένοι ὀργανικά μέ τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος προσέλαβε καί λύτρωσε μέ τὸν Σταυρό καί τὴν Ἀνάστασή Του ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση, οἱ πιστοὶ καλοῦνται νά ἀγκαλιάσουν τοὺς πάντες καί τὰ πάντα, μέ ἐλπίδα, χωρὶς φόβο. Μέ τέλεια ἀγάπη, ἡ ὁποία “ἔξω βάλλει τὸν φόβον” (Α' Ἰω. 4:18). Γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη συνείδηση ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι μιὰ κλειστὴ ἐταιρεία σεσωσμένων, οἱ ὁποῖοι ἀπολαμβάνουν ἀποκλειστικά τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ καί διεκδικοῦν ἀνέσεις, προνόμια καί κοσμικὴ ἐξουσία. Εἶναι ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότητα τῶν πιστῶν, πού ζεῖ καί γιορτάζει τὴν ἐμπειρία τῆς Ἀναστάσεως, τῆς νίκης πάνω στὸν θάνατο. Καί μέ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια ζωογονεῖ καί μεταμορφώνει τὴ ζωὴ ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ἐλευθερία καί ἀγάπῃ.

Ἀγαπητοί μου,

Στίς ἀρχές τοῦ προηγούμενου αἰῶνος, ὁ Oswald Spengler^{xvii} ὑποστήριξε ὅτι ὑπάρχει μιὰ φυσική ἱστορική ἐξέλιξη τῶν μεγάλων πολιτισμῶν, γέννηση, ἀνάπτυξη, ἀνθοφορία, καρποφορία καί γήρανση, μέ κατάληξη τόν θάνατο. Ἡ ἀποψή του ἦταν ὅτι ὁ Δυτικός πολιτισμός ἔχει φθάσει στήν τελική αὐτή φάση. Ἀντίθετα πρός αὐτή τήν ἀποψη ὀρθώθηκαν πολλές φωνές, μεταξύ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ θέση τοῦ Arnold Toynbee^{xviii}. Ὁ τελευταῖος ἐπισημαίνει τή διαφορά μεταξύ ὑλικῆς καί τεχνολογικῆς προόδου ἀφ' ἑνός, καί τῆς γνησίως προόδου ἀφ' ἑτέρου, τήν ὁποία ὀνομάζει *spiritualisation* (“πνευματοποίηση”). Βλέπει τίς ρίζες τῆς κρίσεως τοῦ Δυτικοῦ κόσμου στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τό θρησκευτικό βίωμα καί στήν υἰοθέτηση μιᾶς λατρείας τῆς τεχνολογίας, τοῦ ἔθνους, τῆς στρατοκρατίας. Καί ταυτίζει τήν κρίση μέ τήν ἐκκοσμίκευση. Ὡς θεραπευτική ἀγωγή θεωρεῖται ἡ ἐπανενδυνάμωση τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου. Στήν ἀντίληψη περί βιολογικῆς παρακμῆς ἀντιτάσσει τή βουλευτική θέση πού βασιζέται στό σφρίγος καί τή ζωτικότητα τῶν δημιουργικῶν μειονοτήτων καί τῶν διακεκριμένων προσωπικοτήτων.

Μιὰ τέτοια δημιουργική “μειονότητα” καλούμεθα νά ἀποτελέσουμε καί μεῖς. Γιά νά ἀνταποκριθεῖ ὁμως στόν ἱστορικό ρόλο της ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί νά συμβάλει στήν πνευματική πορεία τῆς Εὐρώπης, θά χρειασθεῖ πρῖν ἀπό ὅλα νά εἶναι συνεπῆς στόν μυστηριακό–σωτηριολογικό της χαρακτήρα. Νά παραμείνει αὐτό πού στήν οὐσία εἶναι: Κιβωτός τῆς ἀλήθειας, τήν ὁποία ἀπεκάλυψε ὁ Τριαδικός Θεός· φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Χῶρος ὅπου τελεσιουργεῖται ἡ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑπέρβαση τῆς ὑπαρξιακῆς του ἀγωνίας, ἡ ἔνωσή του μέ τόν Θεό τῆς ἀγάπης.

Αὐτή τήν Ὁρθοδοξία ὀφείλουμε νά ἐκπροσωποῦμε στήν Εὐρώπη καί σέ ὀλόκληρη τήν οἰκουμένη. Ἄς μὴν ἀνησυχοῦμε διότι δέν ἀνήκουμε στήν πλειοψηφία. Τό ζητούμενο εἶναι νά γίνουμε ἕνας δημιουργικός πυρήνας πού θά βοηθήσει τήν Εὐρώπη νά ἀνακαλύψει καί νά ἀναπτύξει τά καλύτερα στοιχεῖα τῆς κληρονομιάς της καί νά προχωρήσει σέ μιὰ νέα πνευματική ἀκμή

ⁱ Γ. Θεοτοκάς, *Ἐλεύθερο πνεῦμα*, Ἔστια, Ἀθήνα 1988, σ. 8-9.

ⁱⁱ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), *Ἰχνη ἀπό τήν ἀναζήτηση τοῦ Ὑπερβατικοῦ*, Ἀκρίτας, Ἀθήνα, 32005, σελ. 28.

ⁱⁱⁱ *A Handbook of Churches and Councils, Profiles of Ecumenical Relationships* (compiled by H. van Beek), WCC, Geneva 2006, σελ. 455.

-
- iv G. Davie, *Religion in Modern Europe. A Memory Mutates*, Oxford University Press, Oxford 2000, σελ. 10.
- v G. Davie, *μν. ἔργ.*, σελ. 9-10.
- vi *A Handbook of Churches and Councils*, σελ. 361.
- vii I. Alfeyef, *Orthodox Witness Today*, WCC Geneva 2006. Πρβλ. A. Dierkens (ed.), *Pluralisme religieux et laïcité dans l'Union européenne*, éd. Université de Bruxelles, Bruxelles 1994.
- viii Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), *μνημ. ἔργ.* σελ. 389.
- ix Μ. Δεληθανάση, «Θεριεύει ἡ Ἰσλαμοφοβία στὴν Εὐρώπη», Ἐφημ. *Καθημερινή*, 14.1.2007.
- x Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ (*849), *Ἐπιστολή Κανονική - Ἐρώτησις Δ'.* Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα* 31996, σελ. 641.
- xi Τοῦ αὐτοῦ, *Κανόνες Ζ', κανόνων Α', ἐνθ' ἄν.* σελ. 628.
- xii Βλ. Ἄρθρα διαφόρων, *Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ Οἰκουμενικός Διάλογος* (ἐπιμ. Π. Βασιλειάδη), *Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα* 2005.
- xiii Ἀντιδράσεις σ' αὐτές βλ. Ἀνακοίνωση τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους γιὰ τίς ὡς ἄνω κινήσεις Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ Ἐκκλησίας Ἑλλάδος μέ τό Βατικανό. - Ἐφημ. *Ἐλεύθερος*, 4.1.2007.
- xiv Σημειῶνω χαρακτηριστικά τά λόγια ἑνός ἀπό τούς διακεκριμένους θεολόγους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Καρμίρη σέ μιὰ ἀπό τίς τελευταῖες του ὁμιλίες στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν («Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας»): «Ὁ μόνον οἱ χριστιανοὶ ἀλλὰ δύνανται νά γίνονται καὶ οἱ μὴ χριστιανοὶ, οἱ ἄπιστοι ἢ τά ἔθνη ἴσχυρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμετοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ' (Ἐφεσ. 3:6) διὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ὁποίαν δύνανται νά ἀνήκωσι ἁοράτως καὶ οἱ ἐθνικοὶ, οἱ ἑτερόδοξοι, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ δυνάμει τῆς ἑαυτῶν πίστεως καὶ τῆς χορηγουμένης αὐτοῖς δωρεάν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σωτηρίου χάριτος τῶν ἐχουσῶν οἰονεὶ ἐκκλησιαστικόν χαρακτήρα» - Ι.Ν. Καρμίρη, «Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1980, τόμ. 55, Ἀθῆναι 1981, σελ. 261-289. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ σωτηρία τῶν ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ*, *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1981, τόμ. 56, Ἀθῆναι 1982, σελ. 391-434.
- xv «Μήνυμα ἀγάπης χωρὶς διακρίσεις στέλνουν οἱ προκαθήμενοι τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα», ἔφημ. *Καθημερινή* 8.1.2000. *Ἐλευθεροτυπία* 8.1.2000.
- xvi D. Staniloae, *Theology and the Church*, St. Vladimir's Seminary, Crestwood, New York 1980, σελ. 226.
- xvixvii *Der Untergang des Abendlandes*, 2 Τόμοι, 1η ἔκδ. Μόναχο 1918-22.
- xviii *A Study of History*, abridged ed., Oxford 1987.